

שם המחלקה:

בית הספר ללימודי יסוד ביהדות

שם ומספר הקורס:

ירושלים בימי הבית השני, ארכיאולוגיה
והיסטוריה לאור התגליות החדשות

04-096-95

שם הקורס באנגלית:

Jerusalem in the Second Temple Period: Archaeology and History

שם המרצה: פרופ' איל רגב

סוג הקורס : שיעור מתוקשב

שנת לימודים: תשפ"ב סמסטר: קיץ היקף שעות: 2 ש"ש

א. מטרת הקורס ותוצרי למידה (מטרות על / מטרות ספציפיות):

הקורס הוא קורס מקוון. מטרת הקורס לסקור את התגליות הארכיאולוגיות בירושלים בימי בית שני, למן ימי שיבת ציון, לאורך התקופה הפרסית, ההלניסטית, החשמונאית, והרומית המוקדמת עד לחורבנה בשנת 70 לפסה"נ. כמו כן, הקורס מקשר את הממצא הארכיאולוגי לידיעות ההיסטוריות על ירושלים ודייריה באותן תקופות. הדגש בקורס הוא על המבנה הפיסי של העיר ועל הממצאים הארכיאולוגיים שיובאו בהקשרם ההיסטורי.

ב. תוכן הקורס:

רציונל, נושאים:

הקורס יציג תובנות יסוד מחקריות בחקר תולדות ירושלים בימי הבית השני בארץ-ישראל, יפגיש את הסטודנט עם הממצאים הארכיאולוגיים העדכניים ביותר הנוגעים לתקופות השונות ועם ספרות המחקר הבסיסית לחקר העיר בתקופות אלה תקופה זו יחד עם קריאה ביקורתית של מקורות ראשוניים.

מהלך השיעורים:

הקורס מורכב מ 13 יחידות לימוד שכתב ד"ר אייל מירון, כ 10 מאמרים נלווים ועוד כ 10 מאמרים להעשרה ולצורך ההשתתפות בדיונים.

הקורס כולל סרטונים קצרים (כ 5 דקות) מצולמים באתרים ארכיאולוגיים, ו- 30 סרטונים של ראינות שטח עם חוקרים וחופרים המספרים על הממצאים הארכיאולוגיים מימי הבית השני שאותם גילו.

כמו כן, יצורפו תצלומי ממצאים, מפות ושחזורים שהוכנו בחלקם במיוחד לקורס זה. במהלך הקורס יצולמו סרטונים נוספים שיעשירו את החוויה הלימודית. הקורס כולל שני מפגשים פרונטליים בזום וסיור בירושלים.

תכנית הוראה מפורטת לכל השיעורים:

1. מבוא לירושלים.

הנושאים שיידונו:

הרקע הטופוגרפי, הגדרת תחומי הדיון בזמן ובמרחב (לדוגמא: עיר דוד, הגבעה המערבית, הר הבית, עיר עליונה ועיר תחתונה, תחומי החומה הראשונה החומה השנייה והחומה השלישית, תקפות השימוש במונח "תקופת הבית השני" ועוד).

- סרטונים: ד"ר אייל מירון: ירושלים של בית שני בדגם אבי יונה 1.
- סרטונים: ד"ר אייל מירון: ירושלים של בית שני בדגם אבי יונה 2.

2. ירושלים בתקופה הפרסית (שיבת ציון, עזרא ונחמיה, תקופת הפחות).

הנושאים שיידונו: רקע היסטורי והמקורות ללימוד התקופה.

פניה של ירושלים בתקופה הפרסית: מצמצמים מול מרחיבים, תוואי החומות ושרידים פוטנציאליים (דרום עיר דוד, המגדל הצפוני בשטח G וקבורת הכלבים, היעדר ממצא בגבעה המערבית), השערים, המקדש, טביעות 'הד', המטבעות ה'אתונאיים', מצודת הארמון ברמת רחל. מאמרים:

- שטרן, א', "מדינת 'יהוד' בחזון ובמציאות", *קתדרה* 4, תשל"ז, עמ' 13 - 25.
- צפריר י', "חומות ירושלים בימי נחמיה", *קתדרה* 4, תשל"ז, עמ' 31-42.

יחידה 3. ירושלים בתקופה ההלניסטית, תחת בית תלמי ובית סילווקוס.

הנושאים שיידונו: רקע היסטורי והמקורות ללימוד התקופה.

פניה של ירושלים בתקופה ההלניסטית: סוגיית 'אנטיוכיה של ירושלים' החקרא התלמיית, החקרא הסלווקית, הגימנסיון, תיאורי העיר במקורות ההיסטוריים, ידיות רודיות, טביעות 'הד', מטבעות 'יהדה'.

- בן עמי, ד' וצ'חנובץ י', "ויבנו את עיר דוד ויקיפוח בחומה גדולה וחזקה ובמגדלים חזקים ותהי להם לחקרא", בתוך: מירון א' (עורך) *מחקרי עיר דוד וירושלים הקדומה*, 17, תשע"ו, עמ' 19-30.
- צפריה, י', "על מקומה של החקרה הסלבקית", *קתדרה* 14, תש"ס, עמ' 17 - 40.
- סרטון: ד"ר אייל מירון. חפירות ה"חקרא" בחניון גבעתי בעיר דוד.

יחידה 4. ירושלים בימי החשמונאים.

הנושאים שיידונו: רקע היסטורי (כולל סוגיית הכתות, מגילות מדבר יהודה וההלניזציה) והמקורות ללימוד התקופה.

- ספראי, ז', ורגב, א', *ארץ ישראל בתקופת בית שני המשנה והתלמוד*, ירושלים 2011, עמ' 184-201.
- סרטונים:
- פרופ' אייל רגב: מגילות קומראן והאיסיים 1.
- פרופ' אייל רגב: מגילות קומראן והאיסיים 2.
- פרופ' איל רגב: החשמונאים חנוכה, וההתייוונות.

יחידה 5. פניה של העיר בתקופה החשמונאית.

הנושאים שיידונו: חומות העיר (החומה הראשונה בקרדו, במגדל הישראלי, בדרום הגבעה המערבית [גובאט, סמבוסקי], במערב הגבעה המערבית, במגדל דוד, שער הגיא (?)), 'העיר העליונה' ו'העיר התחתונה', הר הבית מצודת הבירה, ארמון החשמונאים, מבנים חשמונאיים ומקואות ליד הר הבית, בריכת השילוח החשמונאית, טביעות 'ירושלמ', מטבעות, אבני הבליסטראות וראשי החצים, הקבורה (קבר יאסון, בני חזיר וכו').

מאמר:

- זנטון נ' וזילברשטיין א', "הגבעה השניה נקראת חקרא והיא הבסיס לעיר התחתונה", בתוך: מירון א' (עורך), *מחקרי עיר דוד וירושלים הקדומה*, 17, תשע"ו, עמ' 31-47.
- סרטונים:
- רנה סיוון: החומה הראשונה במגדל דוד.
- ד"ר יחיאל זלינגר: החומה הראשונה בדרום הגבעה המערבית.

- הלל גבע: המגדל החשמונאי ברובע היהודי.
- פרופ' רוני רייך: בריכת השילוח של ימי הבית השני
- פרופ' בעז זיסו: קברי נחל קדרון.
- פרופ' דן בהט: אמת המים החשמונאית.

יחידה 6. ירושלים ההרודיאנית רקע היסטורי והמקורות ללימוד התקופה.

הנושאים שידונו: מלחמות האחים החשמונאים והרקע לעליית הורדוס, הורדוס כמלך קליינט, אופי שלטונו של הורדוס, מפעלי הבניה של הורדוס ברחבי הארץ ועוד.
מאמר:

- שטרן, מ', "מלכותו של הורדוס", בתוך אבי יונה, מ' (עורך), ההיסטוריה של עם ישראל, תקופת בית הורדוס, עמ' 53-89.

יחידה 7. חומות ירושלים ההרודיאנית הר הבית ובית המקדש:

הנושאים שידונו: החומה הראשונה, החומה השנייה, סוגיית הגולגותא, סוגיית שער האיסיים, הסכר בגיא המרכזי ליד קשת וילסון, בית המקדש ושחזורו על פי המקורות התנאיים ועל פי יוסף בן מתתיהו, הר הבית וסביבתו הקרובה, הסטו המלכותי, מחנות עולי הרגלים, סלע הפריסטריון, בית הכנסת של תאודוטוס (וסוגיית בתי הכנסת ותפקידם בכלל).
מאמר:

- לוי, י"ל, "בית המקדש בירושלים: תיאורי יוסף בן מתתיהו ומקורות אחרים", קתדרה 77, תשנ"ו, עמ' 3-16.

סרטונים:

- ד"ר שמעון גיבסון: שער האיסיים.
- ד"ר אייל מירון: הר הבית והמקדש בדגם אבי יונה.
- ד"ר שלומית וקסלר-בדולח: קיר הסכר בגיא המרכזי וקשת וילסון.
- ד"ר ג'ו עוזיאל: חפירות קשת וילסון.

יחידה 8. מצודות, ארמונות מבני בידור ומבני ציבור.

הנושאים שידונו: מצודת אנטוניה, ארמון הורדוס והמגדלים (כולל ממצאי החפיר במצודה וחפירות הקישלה), השוק, הבולטריון, הקסיסטוס, גשר וילסון והמבנים הצמודים לו (מבנה המזרקה), מבני הבידור (התיאטרון, ההיפודרום והאמפיתיאטרון).
סרטונים:

- ד"ר שלומית וקסלר בדולח: מבנה המזרקה במנהרות הכותל המערבי.
- רנה סיוון: הבריכה הגדולה בחפיר מגדל דוד.

יחידה 9. חיי העיר ההרודיאנית:

הנושאים שידונו: בתי המגורים (הרובע ה"הרודיאני", הבית השרוף, בתי המגורים והרחוב בדרום הגבעה המערבית, היעדר אמנות הדמות וסוגיית דמותה התרבותית של העיר וההשפעות החיצוניות עליה, מקוואות, כלי האבן (ומשקולות האבן), מאפייני הארכיטקטורה, אמנות העיטור (פרסקאות, סטוקו, אופוס סקטילה, גילוף באבן וריהוט ביתי בממצא הארכיאולוגי), בית יוצר לכלי אבן בהר הצופים, מטבעות.

מאמר:

- רגב, א', למה שימשו המקוואות הסמוכים להר הבית? על טהרה ודעה קדומה", *חידושים בחקר ירושלים יב (תשס"ז)*, עמ' 67-72.

סרטונים:

- הלל גבע: הרובע ההרודיאני ברובע היהודי 1.
- סרטונים: הלל גבע: הרובע ההרודיאני ברובע היהודי 2.
- סרטונים: הלל גבע: הבית השרוף ברובע היהודי.
- סרטונים: אבי סולומון: המקווה במנהרת הכותל המערבי.

יחידה 10. הקבורה.

הנושאים שידונו: הקבורה ומשמעותה (טיפוסי קבורה, קבר ונפש, סוגיית קברי בית דוד, יד אבשלום, קברי המלכים, קבר האשכולות, קבר העמוד, מבנה האופוס רטיקולאטום והקשרו האפשרי לקברי בית הורדוס, מצבת יוחנן הורקנוס, סוגיית הקבורה ה"יהודית-נוצרית" בהר הזיתים, ממצא הסרקופגים והגלוסקמאות והדיון במשמעותו התרבותית-רוחנית.

מאמרים:

- רגב א', "הקבורה המשפחתית והחוף-משפחתית בירושלים ובסביבתה בתקופת בית הורדוס" *קתדרה* 106, תשס"ג, עמ' 35-60.
- רגב, א', "הקבורה בגלוסקמאות והאינדיבידואליזם בחברה הירושלמית בסוף ימי בית שני", *חידושים בחקר ירושלים יז*, עמ' 239-252.

סרטונים:

- פרופ' בועז זיסו: קברי נחל קדרון 2.
- סרטונים: פרופ' גבריאל ברקאי: מצבת אבשלום.

יחידה 11. מפעלי המים בירושלים של ימי הבית השני.

הנושאים שידונו: מעיין הגיחון והמבנה שעליו, בריכת השילוח, בריכת בית חסדא, הסטרותיון והתעלה ה"חשמונאית", בריכת ישראל(?), בריכת הסולטאן (הנחשים?), בריכת המגדלים, בריכת ממילא (?), הבריכה בנחל קדרון, בורות המים בעופל, בורות המים בהר הבית, אמות המים (סקירת המפעל בן ארבע האמות).

סרטונים:

- ד"ר יעקב ביליג: אמת המים העליונה לירושלים.
- פרופ' דן בהט: אמת המים החשמונאית 2.

יחידה 12. הכתובות מירושלים של ימי הבית השני.

הנושאים שידונו: מבחר כתובות ירושלים מימי הבית השני: כתובות "דבר קתרוס", כתובת תיאודוטוס, כתובת לבית התקיעה, כתובת הסורג, כתובת בני חזיר, כתובת בר ק[יי]פא, סימון בונה ההיכל, כתובת עוזיה ועוד.

סרטונים:

- ד"ר שלומית וקסלר-בדולח: קיר הסכר בגיא המרכזי וקשת וילסון.
- ד"ר אייל מירון: כתובת לבית התקיעה, כתובת הסורג וכתובת תיאודוטוס.

יחידה 13. ירושלים במאה הא' לסה"נ

הנושאים שידונו: ארכילאוס, תקופת הנציבים הראשונה, אגריפס הא' תקופת הנציבים השניה והמרד הגדול), רקע היסטורי והמקורות ללימוד התקופה. פני העיר במאה הא' לסה"נ: מפעלי הבניה הבת-ההרודיאניים: החומה השלישית, ארמונות מלכי בית חדייב, קשת רובינסון וחלקים מהכותל המערבי, הרחוב ה"הרודיאני" והמבנה המדורג שעליו, תעלת הניקוז "ההרודיאנית" המטבעות.

מאמרים:

- רגב, א', 'מקדש או משיח? "משפטו" של ישו, המקדש, והמדיניות הרומית', *קתדרה* 119 (תשס"ו), עמ' 26-13.

- רגב, א', 'שגשוג שהביא לחורבן: החברה היהודית בירושלים ערב המרד הגדול', *חידושים בחקר ירושלים* יט (תשע"ד), עמ' 179-199.

סרטונים:

- נחשון זנטון: הרחוב "ההרודיאני" המדורג במערב עיר דוד.
- ד"ר ג'ו עוזיאל: יסודות הפינה הדרומית מערבית של הר הבית.
- אלי שוקרון: תעלת הניקוז ההרודיאנית.

סיורי שטח (אופציונלי)

במסגרת הקורס ישולבו שני סיורי שטח בירושלים של ימי הבית השני
סיור א: דגם ירושלים של ימי הבית השני במוזיאון ישראל, מבחר ממצאים באגף הארכיאולוגיה
במוזיאון ישראל, מנהרת המים של ארמון הנציב, קברי נחל קדרון.
סיור ב: הרובע ההרודיאני, הבית השרוף, החומה בקרדו, הפארק הארכיאולוגי ירושלים ומרכז
דודסון, מנהרת הכותל המערבי.

ג. חובות הקורס:

דרישות קדם: אין

ד. חובות / דרישות / מטלות:

השתתפות בדיונים באתר הקורס, מבחן סופי.

ה. מרכיבי הציון הסופי (ציון מספרי / ציון עובר):

השתתפות בשני דיונים באתר הקורס 10%

מבחן סופי (ככל הנראה אמריקאי) 90%

ו. ביבליוגרפיה

ראו לעי"ל